

NOCNY (190) *ai*

-c- (158), -cz- (31), -ć- (1).

o jasne.

sg *m N* nocny (17). ◇ *G* nocného (20); -ého (2), -(e)go (18). ◇ *D* nocnemu (2). ◇ *A* nocny (5), nocn(e)go (1). ◇ *I* nocnym (7). ◇ *L* nocnym (2), nocn(e)m (1); -ym *Leop*; -ym : -(e)m *BudBib* (1:1). ◇ *V* nocny (2). ◇ *f N* nocną (20). ◇ *G* nocnej (9); -ej (3), -(e)j (6). ◇ *D* nocn(e)j (1). ◇ *A* nocną (10). ◇ *I* nocną (7) [*w tym*: -a (1)]. ◇ *L* nocn(e)j (1). ◇ *n N* nocn(e) (6). ◇ *G* nocn(e)go (4). ◇ *A* nocn(e) (5). ◇ *I* nocnym (2). ◇ *L* nocnym (7), nocn(e)m *BudBib* (2). ◇ *pl N m pers* nocni (4). *m an* nocni (*cum sb krucy, psi*) (2). *subst* nocné (24); -é (4), -(e) (20). ◇ *G* nocnych (5). ◇ *D* nocn(e)m (1). ◇ *A m an* nocn(e) (*cum sb robaki*) (1). *subst* nocné (18); -é (4), -(e) (14). ◇ *L* nocnych (3). ◇ *V subst* nocné (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Przymiotnik od „noc” ‘czas od zachodu do wschodu słońca’ (190) :

1. *Odnoszący się do nocy, dotyczący, właściwy nocy; nocturnus Cn (187) :* Conticinium, Nocne umilknienie gdy nawiętfzi pokóy yeft. *Mącz* 438c; Trzebáby wípomnieć niektore obrzydłości [...] gdy iedęn drugiemu cudze nocne powieda tajemnice. *GórnRozm* L2v; *Calep* 705b; *GrabowSet* M2.

W charakterystycznych połączeniach: nocna(-e) cichość, gwiazda, tajemnica, umilknienie.

Wyrażenia: »chwila nocna« = *noc* (1): Słońcu dzień/ chwilę księżycu dać nocną [...] Twych to rąk władza/ twoie włafne [!] Boże To íprawy *GrabowSet* V4v.

»nocna ciemność« = *obscura nox HistAl; noctis tenebrae Vulg [szyk 15:4] (19)*: A ták odpędziwłfy nocne ciemności nieprzełtáwaymy cały dzień wyfláwiác dobrodzieyftwá páńkiego *RejPs* 64, 114v, 155v, 212; á iuz przychodziłá cizmność nocna/ a ftądże wielkość wozow ostrych ktore ná zad wciekály/ nie zliczne Perfy porażály *HistAl* F4; *LubPs* ee5v; *KrowObr* 88; *Leop Prov* 7/9; *ModrzBaz Stryj* ¶2v; *KochPs* 113, 203; *KochPieś* 9; *ArtKanc* F4, T6v, T13; *ZawJeft* 14; *LatHar* 68, 517, 597.

»nocne cienie« [*szyk 4:1*] (5): *StryjKron* 632; NOcne cienie czarną bárwą świat okryły/ Włzytki rzeczy włzędzie fię vpokoily. *WisznTr* 30; *KochPieś* 24; *GrabowSet* F3, X.

»czas nocny« = *nocturnum tempus Mącz [szyk 16:7] (23)*: *ZapWar* 1508 nr 2045, 2053, 2054, 2055, 2056 (11); *RejPs* 206; *LibMal* 1550/155v; *Mącz* 252a; á gdy čás nocny ná odpoczynienie przychodził: położyli fię w polu y ípali *SkarŻyw* 356; *KochPhaen* 6, 8; Ach częfto fię tráfia/ co we dnie myślimy/ To nocnego czáfu zaś we łnie widzimy. *WisznTr* 30; *ArtKanc* T5; chwały twej/ dzień będzie pełen/ y čás nocny. *GrabowSet* V2v; *LatHar* 304, 316; *SkarKaz* 608a.

»ćma nocna« = *mrok, ciemność [szyk 2:1] (3)*: *PatKaz II* 82v; *KochPs* 155; Idź gdzie cię nogi/ y wiátry powiodą Zá tą zyczliwéy ćmy nocnéy pogodą. *KochPieś* 50.

»godzina (dzienna i) nocna« = *hora noctis HistAl (4)*: Ligurgowi žal vczynił. [...] Krolewłkiego kurá zábił: W ktorym sie on bárzo kochał/ Iz mu godziny nocne piał. *BierEz* G2v, H3v; *HistAl* A7v; *WujJud* 194.

peryfr. »nocna jasność« = *księżyc (1)*: Noctiluca, Xiężic/ nocna yáłność. *Mącz* 252a.

»miesiąc nocny« = *księżyc (1)*: Pan vltáwicznie będzie przy boku twoim/ [...] Ze cię áni w dzień łłońce gorące przéymie/ Ani zimno mieściác nocného zéymie. *KochPs* 187.

»nocna(-e) obłuda (a. obłudność), pokusa, straszycło, jędza« = *nocne widmo, duch, upiór, czarownica; larva Mącz, Calep; lemures (pl) Murm, Calep; lamia Mącz [szyk 7:2] (4:2:2:1): Murm 13; Mącz 183b [2 r.] 184d, 188c; SkarŻyw 226; Calep 583a, 590a; Sny od nas oddal łzkodliwe/ Nocne obłudy zdrádlive: Nie day ćiał náłzych czyłtości/ Szátáńkiewy plugáwić złości. LatHar 63.*

»nocny obyczaj« [*w tym: nocnym obyczajem (4)*] (5): Powyedzial yłch przed dwyema Nyedzielyamy v czvdyńka wftodolie nocznim obiczaiem 3 hellie vapna vkradł *LibLeg 1544/80v, 1549/150v, 1552/171, 1554/186; KlonWor 56; [żałował się na poddanego [...]] Jego KrólewskiejMości o zabranie nocnym obyczajem poddanego jegomości pana Adryjana Wiktora ze wszystką majątnością tego poddanego KsięgaSqdIwk 69*].

»pociemek nocny« (1): I wyzrzałem [...] młodzieńca [...] Idącego vlicą wedle węglá iey/ á drogą (ku) domowi iey łzedł. Mrokiem wieczor/ w pociemku nocnem [*in nigredine noctis*]/ y w zámierzknieniu. *BudBib Prov 7/9.*

»nocna poświata od miesiąca« (1): Noctiluca – Noczną poświata od miefiaca, miesiacz. *Calep 705b.*

»nocna rosa« (5): Non nocebitur ei nocturnis roribus, Nie mu łzkodzić nie będą nocne rofy. *Mącz 248d; KochPs 93; KochFr 125; Z twéy łálki/ nocna rolá ná mdlé źiołá pádnie/ A zágorzáłé zbozá/ defcz ożywia łnádnie. KochPieś 72 [idem] ArtKanc P14.*

astron. »rowność dzienna a nocna« = *zrównanie dnia z nocą (1): Aequinoctialis, Co ku rowności dzienney á nocney zależy. Mącz 4c.*

»nocną rzeczą« = *po złodziejsku (3):* anym yemv wszyal trzech cop przez szyedmy groszy skalet(ą) y [...] obyczajem szlodzyeyskyem y noczna rzecz *ZapWar 1523 nr 2296, 1521 nr 2270, 1546 nr 2621.*

Szeregi: »dzienny i (a) nocny« (3): A niektorzy z nich czterdzieści godzin dziennyh y nocnyh w dzień fwoy policzaią. *WujJud 194; LatHar 301. Cf »rowność dzienna a nocna«.*

»nocny a skryty« (1): Aczkolwyek thego nycznal abi pńfenyczą omyenyona łsam vkradł lyecz yłch powyedzial ze od pyotrka nyeyakwego splewiłk Nocznym a skrithym obyczajem oney dołtal *LibMal 1552/171.*

W przen (1) : To téz nocny przewodnik/ świecá opalona *KochFr 110.*

a. *Zdarzający się w nocy (26) :* *FalZioł I 35a; RejPs 190; LubPs eev; áby były przeniefione kości krolow náłlych: y kości oycow náłlych z mieyfcá łwego. A oto porzucone łą ná gorácu łlonecznym/ y ná mrozie nocnym [in gelu noctis] Leop Bar 2/25; Iełliby kto miedzy wámi był nieczyłtem z iákiewy nocney przygody [ob accidens noctis]/ tedy wynidź ma zá oboz á nie ma łie tám wráć. BibRadz Deut 23/10; Mącz 468c; BudBib Ion 4/10, Bar 2/22; Nocne biegánia y wołánia [Nocturnae discursationes et vociferationes]/ imo to/ iż vcźciwym obywatelom pokoy y odpoczywánie przekažaią/ obracaíą się téz w wielkie zgiefki pokoiowi mieyfkiewy przeciwne *ModrzBaz 36; Oczko 29; SkarŻyw 397; Iełcze od wieczornéy zorze/ Ciérpię nocné niepogody: Vžáłuy łye moiéy łzkody. KochPieś 24; ZawJeft 7; GrabowSet M4.**

W charakterystycznych połączeniach: nocna(-y, -e) mgła, mroz (2), niepogoda, niepokoj, przygoda, wołanie (2), zimno.

Wyrażenia: »nocne dłabienie« (1): *Nocturnae suppressiones*, Nocne dłabienie/ gdi fie komu we łnie widzi yako by był dułżón/ dłabión. *Mącz* 321c.

»fantazmy [= *urojenia, przywidzenia*] nocne« (1): *Pothym* gdy [*Azenagi*] wyrzeli ludzi przy nich [*okrętach*] białe łobie nie rowne/ mniáli być iákie fántázmy nocne/ tho iest obłudy *BielKron* 450.

»nocne gabanie« = *pokusa cielesna* [*szyk 2:1*] (3): *Potym* iefzczé czárt drugi raz iá nocnym gábánim fkuśił/ y vkazał fię iey w ofobie onego oblubieńcá/ iákoby iá z kłałztoru brał. *SkarŻyw* 225, 225 [2 r.].

»nocna potrzeba« = *eufemistycznie: stosunek cielesny* (1): iefli [*chory*] zonę do pośługi przywiózł/ niechay iá łózko rozgrániczy gdyż do nocnych potrzeb/ ná ten czás przez włómku zdrowia/ łluzycby nie mogła *Oczko* 28.

»(prze)strach nocny« = *incubus Mącz; timor in noctibus PolAnt; formidamen Calep* (6): Kiedy [*crisolitus*] bywa w złoto w prawiony/ tedy przeciwi fie łtrachom nocznem/ dawa mądrość y część/ łzaleńftwo odpádzá. *FalZioł* IV 51b; *LubPs* V; *Mącz* 70c; *BudBib Cant* 3/8; Státecność iego/ tarcz/ y puklérz mocny: Zá którym łtoiąc/ ná żaden łtrách nocny/ Ná żadną trwoę/ áni dbay ná łtrzały/ Któremi łieie przygodá w dzień biały. *KochPs* 138; *Calep* 430b.

b. *Dokonany, urzeczywistniony, wypełniony w nocy* (43): Zátym rzekł iey mąż: Byłem złodzieiem/ á wżytko co mam nábyłem zkradzieftwá nocnego *HistRzym* 92; *RejPos* 176v *marg*; *CzechEp* 137; Y tám zarázem czyni Bog exekucią/ biorąc zwierzchność w niewolá pogáńłką/ ták iáko kur z nocnego pośiędzienia łwego bywa zbierány. *PowodPr* 74; *KlonWor* 1.

W charakterystycznych połączeniach: nocne(-a) kradziestwo, pośiędzienie, zdobycz.

Wyrażenia: »czucie [= *czuwanie*] nocne« = *vigilia Vulg* [*szyk 2:1*] (3): Był ten łwięty [*Piotr*]/ w modlitwie/ w łpiewániu godzin/ w pálmach/ w pośćiech/ w nocnym czúciu/ y podnołżeniem [!] myśli do Pána Boga nieprzerobiony. *SkarŻyw* 471, 571; *WujNT* Ccccc4.

»dziennie i nocne godziny« = *modlitwy brewiarzowe stanowiące codzienny kult publiczny Kościoła (tzw. oficjum)* (1): Kłerykiem zołtał: łwiece w kośćieie zápalał: wodę y wino do Młzey gotował: czytał/ łpiewał/ dziennie y nocne godziny *SkarŻyw* 507.

»nocna(-y) modlitwa, pacierz« [*szyk 2:2*] (3): [*Romualdus*] Raz z iednym [*uczniem*] paćierze w ciáłney celli mować/ trzydzieści kroć przez nocne paćierze/ wrzeczy ná potrzebę/ á ono ná otárćie łez y vkromienie płáczu wychodził. *SkarŻyw* 574; *Modlitwy nocne*/ po rozebrániu łumnienia. *LatHar* Aaa3, 70; *SkarKaz* 609b *marg*.

»nocny scn« = *somnus noctis PolAnt* [*szyk 3:2*] (5): Popędliwość/ zawiść/ záfráłowánie/ wzrułżenie/ łekánie łmierć/ gniew/ nieprzyiazń y czáfu odpoczynienia nocny fen ná łożu/ tyć rzeczy rozmáicie káżdego vmysł trapiá. *BudBib Eccli* 40/5; *KochPs* 57, 137; *KochTr* 12; iz to łá bábie bayki/ nocne łny/ Aezopowe fábuły *ReszPrz* 84.

»straż nocna« = *vigilia noctis PolAnt, Mącz, Vulg; vigilia Mącz, Modrz; custodia in nocte PolAnt* [*szyk 7:5*] (12): *MurzNT Matth* 14/25; *BibRadz Ps* 90/4, *Luc* 2/8; *Mącz* 252a, 496a; *ModrzBaz* 115; Tyśiáć łat/ o niezmięrzony/ Z twoią wiecznośćiá [!] zložony/ Mniéy niż dzień wczorayłzy waży/ Mniéy niż chwila nocnéy łtraży. *KochPs* 136; *LatHar* 123, 232; A byli páłterze w teyże kráinie czuiący/ y łtrzegący nocne łtraże nád trzodá łwoią. *WujNT Luc* 2/8, *Matth* 14/25, *Mar* 6/48.

»widzenie nocne« = *visio nocturna PolAnt* [szyk 8:2] (10): Teżem widział w widzeniu nocnym/ á oto iáko lyn człowieczy przychodził ná obłokách niebieskich *BibRadz Dan 7/13, Iob 20/8, Dan 7/2, 7; BudBib Is 29/7, Dan 7/7, 13; CzechRozm 124, 161v; CzechEp 299*.

»nocne wsta(wa)nie« = *nocturna excitatio vel surrectio Cn* (2): gdzie połtem á wftawiczną [!] modlitwą y nocnym wftawánim ofiárę Bogu czyniąc/ [św. Antoni] przemieszkiwał. *SkarŻyw 56; LatHar 496*.

Szeregi: »dzienny i nocny« (2): niechay będzie [serce moje] ftrażą dzienną y nocną obtoczone/ z ftrony wiekuiftego dżiśieyszey łáski twoiey záchowania. *LatHar 232*. Cf »dzienne i nocne godziny«.

»wieczorny abo nocny« (1): Modlitwy wieczorne ábo nocne/ po rozebráníu sumnienia *LatHar 70*.

c. Działający, czynny w nocy; nocturnus JanStat (13) : *ComCrac 20*; W Twárdéy kámiennéy wieży/ y zá troiftémi Drzwiami siedząc Dánáé nieprzełomionémi/ Pod ftrażą nieuśpionych Spártánfkich złayników/ Mogła wiecznie nieuznáć nocnych wżeteczników. *KochPieś 36*; Wfzákże wymuiemy oné/ którym práwo niedopuszcza/ áby ie kościoły miály brónić/ iáko łá nocni fzkódnicy ná polu/ grunciéch/ rolách *SarnStat 214, 182; KlonWor 30*.

W charakterystycznych połączeniach: *nocny rozbojnik, szkodnik* (3), *wszetecznik*.

Wyrażenia: »nocna straż [= strażnicy]« [szyk 2:1] (3): mieli też [dozorcy domów] zwirzchność nád ftrażą nocną [vigilibus]/ ktora pilnowála/ żeby złódzieie/ ábo infzi ludzie źli fzkody iákiey nieczynili *ModrzBaz 35v; KochPs 194 [2 r.]*.

»nocny złodziej, suknozdierca, szukajło« [szyk 2:1] (1:1:1): *SarnStat 182*; Im bárżiey [!] fię przypatrzam, tym mniej twarz człowieká Tego mi fię podoba: dziwna będzie iełli Nie ieft to fuknozdźiercá nocny, áłbo iáki Subtylny rzeżymiełzek: [...] wierzę Ze ten ná kráđzież dybie *CiekPotr 67, 74*.

eufem. »żołnierz nocny« = *zdrajca* (1): Niewinni ci/ twé to zbrodniá zdánié/ Którego wżytko mężtwo położoné w zdráđzie/ Zołnierz u nocny/ we dnie nie widác cie w zwáđzie. *GórnTroas 52*.

W przeni (1) :

Wyrażenie: »nocna kukułka« = *kobieta lekkich obyczajów* (1): Day mi to moię serce, iełli mię miłuielz, Mowi nocna kukułká: iełzcie o to cię prośzę Moie drogie oczeńki: A on: weźmi co chcesz *CiekPotr 29*.

d. Przeznaczony do używania w nocy (1) :

Wyrażenie: »czepiec, [czapka] nocna(-y)« (1): Rzeczii Biale Krolewni Iei Mczi. [...] Pietnałczie czepczow nocnych wifziwanich *WyprKr 106v*; [Co gdy wftýłzał Diażyus/ wftkoczył z łóža [...] y kwapiąc fię nie wzięł odżienia/ iedno płałzcz ábo opończę/ y czapkę nocną *BazHist 87 (Linde)*].

e. zool. O zwierzętach prowadzących nocny tryb życia (17) : Orzeł ten ná fładzie siedział/ Nietoperzá táko fkażał: [...] Izby iedno w nocy latał/ A robaki nocne chwatał. *BierEz Q4; Prot C4*; Skoro wieczór/ ci zchodzą/ drudzy náftępuią/ Wizytki/ iáko psi nocni/ vlice krzyżuią *KochPs 86*; Iáko gdy nocną łowę wróble obaczyły/ Wnet fwoim świerkotáníem háłło wczyniły. *KmitaSpit A3; PowodPr 8*.

W porównaniu (1): *LubPs X3v cf »nocny lelek«*.

W charakterystycznych połączeniach: *nocny(-a, -e, -i) leopard, psi, ptactwo, robaki, sowa* (2).

Wyrażenia: peryfr. »krol nocny« = *lelek* (1): TEgo ptaka [*lelka*] drudzy krolem nocnym zową, iż w noczy więczy latha pałtwy łzukaięz *FalZioł* IV 25d.

»nocny lelek« = *Caprimulgus europaeus* L.; *ptak z rodziny kozodoi właściwych (Caprimulgidea)* (1): Sftalem fie iáko Pelikan w pnłtyniách miełzkaiący/ A prawie iák; nocny Lelek po pułtkach fie kryjący *LubPs* X3v.

Zestawienia: »nocny kruk« = *Nycticorax nycticorax* (L.) (Rost); *ślepowron, ptak z rodziny czapli (Ardeidae) o nocnym trybie życia; nycticorax Murm, Mącz; nocticorax Mymer*¹; *asio, corvus nocturnus Cn* [szyk 4:2] (6): *Murm* 85; *Mymer*¹ 25v; *Mącz* 255d; *LatHar* 167 [2 r.]; *Cáły dzień go [dłużnika] nie wyżrzyłz: w wieczor fię vkaże/ [...] gdy iuż słońce siędzie: A zá słońcem kurowie vsiędą ná grzędzie: Gdy fię rufzą lelkowie/ y myłzy skrzydláte: Nocni Krucy/ Latáwcy/ y Sowy rogate. KlonWor* 74.

»nocna mucha« = *Lampyris noctiluca* L.; *światlik świętojański, chrząszcz z rodziny omomilkowatych (Cantharidae), mający na trzech ostatnich pierścieniach odwłoka organ świetlny, świecący o zmroku; cicindela, nitedula Mącz* (2): *Nitedula*, *Nieyáki* rodzaj małych myłzek, też nocna muchá która w nocy fwiećy. *Mącz* 247d, 52d.

»mucha nocna« = *Hepialus* F.; *niesobka, motyl z rodziny niesobkowatych (Hepialidae), lata o zmroku lotem wahadlowym, nazywany popolicie ćmą; hepiolus Mącz, Cn; ignigena vermis, pyralis, pyrausta Cn* (1): *Hepiolus*, *Muchá nocna. Mącz* 154d.

Szereg: »nocny a ciemny« (1): *Przytym też niedoperzowie/ łowy/ puhacze/ y ine ptáctwo brzydliwe nocne á ciemne thám fie pólpolicie rádo chowa. RejAp* 148.

2. Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej: »nocna cień« = *Solanum nigrum* L., *roślina z rodziny psiankowatych (Solanaceae); psiunka* (1) : *Solanum herba. Noćnacień/ Nachtschatten* po niemiecku. *Mącz* 398d.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : *Mącz* 252a; *Nocturnus – Nocz ni. Calep* 705b.

Synonimy: 1.e. »nocny kruk«: *ślepowron*; »nocna mucha«: *złotnik*; **2.** »psie wiśnie«, *psinki*.

Cf **CAŁONOCNY, CZTERONOCNY, CZWORONOCNY, NOCNOBIEGAJĄCY, POŁNOCNY, TRZYNOCNY, WIELKONOCNY**